

Krešimir Filipec

Drvena crkva u Loboru – najstarija franačka misionarska crkva u sjevernoj Hrvatskoj

UDK: 904:726.5 (497.5 Lobor) “08”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 7. 2010.

Prihvaćeno: 10. 7. 2010.

Krešimir Filipec

Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

HR, 10 000 Zagreb

Ivana Lučića 3

kresimir.filipec@ffzg.hr

| 51

U radu se donose osnovni podaci o drvenoj crkvi u Loboru koja je jedinstveni primjer karolinške gradnje u Hrvatskoj. Riječ je o najstarijoj poznatoj crkvi sjeverne Hrvatske iz koje je kretalo pokrštavanje panonskih Slavena. Raspravlja se o njezinu izgledu, vremenu izgradnje i grobovima koji su uz nju vezani. Drvena crkva sagrađena je početkom 9. stoljeća, a srušena je u 10. stoljeću ili početkom 11. st.

Ključne riječi: Slaveni, kristijanizacija, sjeverna Hrvatska, drvena crkva

KASNOANTIČKA utvrda i naselje u Loboru Majka Božja Gorska nalazi se oko 60 km sjeverno od Zagreba, u Hrvatskom zagorju. U antičko vrijeme utvrda se nalazila na graničnom području između rimskih provincija Norika i Panonije. Smještena uz komunikaciju koja je povezivala dva antička grada, Ptuj (*Poetovio*) i Sisak (*Siscia*), imala je zadaću kontrolirati odsječak te važne prometnice na mjestu gdje ona ulazi u sutjesku koja vodi kroz goru Ivanščicu. Strateški dobro odabran položaj omogućio je kontrolu šireg prostora, većeg dijela Hrvatskog zagorja sve do Medvednice, Samoborskog gorja i slovenskih gora uz rijeku Sutlu. Utvrda, kojom je dominirala crkva s posebnom zgradom krstionice, bila je smješteno uz sjeverni rub plodnog polja što je njezinim stanovnicima omogućavalo dobru gospodarsku podlogu za život.¹

Kasnoantičku utvrdu i naselje zauzeli su Slaveni i Avari u drugoj polovici 6. stoljeća. Ostaci paljevine otkriveni su na nekoliko mjesta: na bedemima, u iskopu starokršćanske crkve, a posebno na podu u zgradi starokršćanske krstionice. Vatrom su bili oštećeni zidovi starokršćanske crkve sve do temelja, a veliki slojevi šute nalazili su se posvuda. To svjedoči o intenzitetu borbi koje su se odvijale na ovome mjestu koncem 6. stoljeća. Analizom pepela uzetog s poda zgrade starokršćanske krstionice metodom C-14 dobiven je kalibrirani datum 410.–580. godine.² Osamdesetih godina 6. stoljeća Slaveni zauzimaju prostor koji su napustili Langobardi u Panoniji, a do početka 7. stoljeća oni se nalaze već na granicama Italije. Slaveni su kasnoantičku utvrdu ponovno stavili u funkciju najkasnije do sredine 8. stoljeća, kad su ispred zidanih kasnoantičkih bedema podigli drvenu palisadu.³

Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Lobar, Majka Božja Gorska provode se u kontinuitetu od 2002. godine.⁴ Arheološkim istraživanjima oko postojeće gotičke barokizirane crkve otkriveni su ostaci romaničke crkve (12./13. st.), predromaničke crkve (9./10. st.), te spominjanje starokršćanske crkve s posebnom zgradom krstionice (5./6. st.). Pojedini dijelovi tih starijih zgrada inkorporirani su u postojeću crkvu.

U istraživanjima godine 2003. otkrivena je zgrada koja je tlocrtno sličila na jednobrodnu crkvu s užom pravokutnom apsidom. Ona se nalazila južno od

postojeće crkve, unutar baroknog cinktora. Ta zgrada razlikovala se od svih drugih po tome što nije imala temelje od kamena i morta, već su se na njihovu mjestu nalazili kanali iskopani u živoj stijeni. Zidane zgrade, kao što su postojeća gotička barokizirana crkva, romanička, predromanička i starokršćanska crkva, imale su temelje podignute na stijeni. Kod podizanja zgrada nije bilo potrebno temelje ukopavati u živu stijenu. Obično su svi graditelji nastojali doći do žive stijene te su na njoj temeljili zidove. Sve je upućivalo na to da je riječ o zgradi koja nije zidana, već izgrađena od drugog materijala, drva, odnosno da je riječ o drvenoj crkvi. Drvene stupove potrebno je usaditi u stijenu, pogotovo ako je sloj zemlje plitak, što je bio slučaj na ovome mjestu. Ranosrednjovjekovnih grobova, koji su se inače nalazili svuda uokolo postojeće, zapravo predromaničke i starokršćanske crkve, tu nije bilo. Sve je upućivalo na to da je riječ o crkvenoj zgradi koja je ili starija ili istovremena s ranosrednjovjekovnim grobovima. Između predromaničke i drvene crkve nađen je vapneni estrih koji ih je povezivao. One su jedno vrijeme stajale jedna uz drugu istovremeno. Godine 2003. otkopan je veći dio sjeverne polovice crkve te veći dio pravokutne apside. U nastavku istraživanja godine 2004. istražena je preostala sjeverna strana i dio pročelne strane. Godine 2008. pokušalo se na osnovi barokne grobnice koja je sagrađena iznad jugozapadnog dijela crkve, dobiti izgled tog dijela crkve. U tome se, nažalost, nije uspjelo, zbog pune veće dubine barokne grobnice. Godine 2009. istražen je preostali, južni dio građevine. Time je dobiven kompletan tlocrt i nesumnjivo je dokazano da je riječ o drvenoj zgradi, odnosno o drvenoj crkvi. Rad na obradi arheološke građe i dokumentacije još nije završen, pa se u ovome radu ne mogu donijeti konačni zaključci. Veliki broj kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih grobova oštetio je ostatke crkve. Neki grobovi bili su ukopani duboko ispod njezine hodne površine. Otprilike nekako po sredini drvene crkve, ali na nešto višoj koti, bio je izgrađen kasnosrednjovjekovni grobljanski zid.

Crkva je sagrađena južno od ruševina starokršćanske crkve, na mjestu gdje se nalazilo slavensko pogansko groblje. Odabrani položaj pružao joj je zaštitu od sjevernih i sjeveroistočnih vjetrova koji su na gradini prilično jaki. S tog položaja pruža se vrlo dobar vidik, a sama građevina vidljiva je iz ravnice. U tom južnom, osunčanom dijelu gradine i danas se nalaze kuće mještana. Crkva ima pravilnu orijentaciju, a orijentirana je poput starokršćanske crkve. Zidovi starokršćanske crkve bili su, u vrijeme njezina podizanja zasigurno još dobro vidljivi, pa je razumljivo da

1 Filipec 2008; Filipec 2008B, str. 7–10.

2 Analiza je napravljena u Beta Analytic, Inc., Miami, Florida; identifikacijski broj Beta-278096, nekalibrirani datum: 1570±40 BP.

3 Filipec 2002, str. 14–17, tlocrt sonde 1 na str. 15.

4 Filipec 2008.

Sl. 1 Drvena crkva – sjeverna strana, istraživanja 2003. godine (foto: K. Filipec)

Sl. 2 Drvena crkva – južna strana, istraživanja 2009. godine (foto: K. Filipec)

je drvena crkva slijedila orijentaciju starije građevine. Očito je starokršćanska crkva, koja je stradala u požaru, bila u tako lošem stanju da više nije obnovljana. Ni jedna građevina u ovome podneblju ne može izdržati dvije stotine godina bez krova. Općenito, kako svjedoče povijesni sljedovi na građevinama u Loboru, ili se građevina mora svakih dvjesto do tristo godina temeljito obnoviti ili se mora srušiti i graditi nova. Zidovi starokršćanske crkve tek su razgrađeni prigodom podizanja predromaničke crkve koncem 9. ili početkom 10. stoljeća.

Drvena crkva je jednobrodna, s pravokutnom apsidom i trijemom na pročelju (sl. 1, 2). Dužina broda s apsidom iznosi oko 11 m, a širina je oko 6 m. Dužinu je teško izračunati jer je kanal u apsidi (istočna strana crkve) prilično širok. Ispred građevine, na udaljenosti od oko 1 m, otkrivena je još jedna jama za stup. To se može protumačiti postojanjem nadstrešnice ispred ulaza koji se nalazio na zapadnoj strani, odnosno postojanje trijema. Trijem se oslanjao na stupove slične onima na kojima je počivala konstrukcija crkve. Od drvene crkve ostale su sačuvane samo jame za stupove ili rovovi u koje su okomito bili usađeni drveni stupovi. Prigodom istraživanja 2004. u jamama i rovovima nađeni su sitni ostaci drveta, ostaci greda i ostaci daske, planjke. Osobito su dobro ostale sačuvane rupe za stupove na južnoj i sjeverozapadnoj strani. Na otprilike svakih 40 do 50 cm nalazio se po jedan četvrtasti stup. Stupovi su bili relativno gusto posloženi. Crkva je imala drvenu konstrukciju sastavljenu od okomito usađenih četvrtastih stupova (sl. 4). Veličina jama za stupove je različita, od 20 x 15 cm, pa sve do 30 x 30 cm; duboke su od 70 do 100 cm. U apsidi nije bilo moguće odvojiti jame za stupove od kanala, a slično je bilo i prigodom istraživanja godine 2003., kad je bilo lakše iskopati kanal nego definirati jame za stupove. Kopajući jame za stupove, jedne do

drugih, iskopali su kanal u koji su potom usađivali stupove, pri čemu su oštetili okolne laporaste stijene. Očito je bilo prilično teško točno iskopati jamu za stup u laporastoj stijeni koja lako puca, pa je iskopan kanal. Kanal je nakon usađivanja drvenih stupova popunjen različitim okolnim kamenom (lapor, obični kamen, sedra, mramor), komadima morta te šutom.

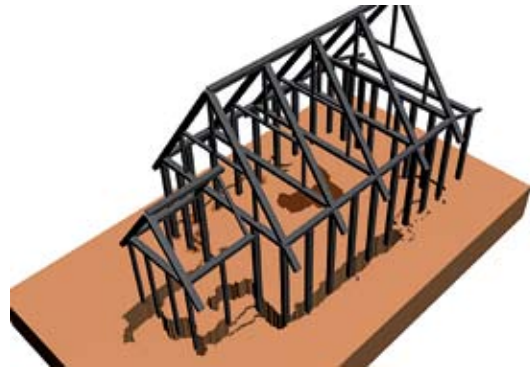
Nakon što su stupovi iščupani, kamenje je popunilo jame, te su se jame za stupove teško odvajale od kanala. Oko četvrtaste apside nije bilo moguće definirati jame za stupove, kao da su oni u tom dijelu bili gusto poredani jedan uz drugog. Uz kanal su se pojavile neke veće jame od stupova, promjera iznad 50 cm. Nisam siguran da je riječ o jamama koje valja povezati s ovom građevinom, premda su bile ispunjene sličnim materijalom kao i istočni kanal. Kako je bio popunjen međuprostor između greda, teško je reći. Prilično je vjerojatno da je on bio izveden opletenim prućem i oblijepljen lijepom, ali to ne možemo tvrditi s velikom sigurnošću jer prigodom iskopavanja nisu nađeni ostaci lijepa. Čest je slučaj da se lijep ne nalazi kod onih zgrada koje nisu gorjele, a loborska drvena crkva nije gorjela, nego je planski porušena, a stupovi su izvađeni iz zemlje. Možda su preko okomito usađenih greda bile zabijene vodoravne planjke, o čemu bi možda mogla svjedočiti sačuvana drvena planjka pronađena u sjeverozapadnom kutu crkve. Vodoravne drvene planjke prisutne su u narodnom graditeljstvu ovoga kraja, a takvoj konstrukciji nije potrebna gusta mreža okomitih stupova. Vjerujem da je taj prostor između stupova ipak bio popunjen pleternom konstrukcijom. Crkva je izgledom vrlo sličila crkvi iz Staubinga u Bavarskoj.⁵ Krov je bio prekriven šindrom ili slamom.

Kamenje koje je vrlo vjerojatno bilo složeno ispod

5 Sage 1988, str. 297, sl. 197; Ahrens 2001 Katalog, str. 79–80; Ahrens 2001, sl. 238.

Sl. 3 Ispod utabane podnice na južnoj nižoj strani nalazile su se posložene laporaste pločaste stijene (foto: K. Filipec)

Sl. 4 Rekonstrukcija drvene crkve radna verzija (terenska arheološka radionica Odsjeka za arheologiju u Bizovcu)

54 |

opletenih stranica, kako bi se drvo zaštitilo od vlage i kako bi se južna strana izjednačila sa sjevernom koja je viša, nađeno je razbacano po cijeloj tlocrtnoj površini crkve. Ono se nalazilo i u gornjem sloju između kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih grobova. U njezinoj unutrašnjosti pronađeni su dijelovi podnice koja je djelomično napravljena od gline pomiješane sa šutom, a djelomično je ležala na živoj stijeni. Ispod utabane podnice, na južnoj nižoj strani, nalazile su se posložene laporaste pločaste stijene (sl. 3). U unutrašnjosti je pronađen veći broj jama za stupove, od kojih neke pripadaju starijim arheološkim slojevima, većim dijelom starijem brončanodobnom sloju. Ispune jama razlikovale su se bojom i tvrdoćom. Otprilike po sredini građevine nalazila se veća prapovijesna jama. Neke se pak jame mogu povezati ili s drvenom crkvom ili sa slojem koji je njoj prethodio. Dvije jame u apsidi ne mogu se vremenski opredijeliti. Dvije jame za stup, jedna cijela i ostaci još jedne, nalaze se u unutrašnjosti drvene crkve, i to na otprilike metar udaljenosti od apside prema brodu. One su bile ispunjene istim sastavom zemlje kao i pod drvene crkve. Te se jame možda mogu povezati s ostacima oltarne pregrade; ustanovljene su samo na sjevernoj, višoj strani, dok na južnoj nisu nađene. Vjerojatno je tome uzrok denivelacija, jer stupovi za drvenu oltarnu pregradu nisu trebali biti usađeni duboko kao oni koji su držali konstrukciju zgrade.

Ostaci pougljenjenog drveta iz sjevernog i zapadnog kanala crkve poslani su na uzorkovanje u laboratorij, i to: uzorak iz sjevernog kanala (sj. 231), uzorak iz zapadnog kanala (sj. 232) i uzorak iz jame za stup u sjevernom kanalu (sj. 254). Jama za stup u sjevernom kanalu ocrta se tako što je na tom mjestu zemlja bila puno rahlija. U rahloj zemlji nađeno je dosta ugljena, pa i većih komada. Jama od stupa (sj. 254) bila je duboka 76 cm, a uz stijenske je bilo "složeno" la-

porasto kamenje. U jami od stupa (sj. 254) pronađeno je nekoliko ulomaka prapovijesne keramike, nekoliko puževa i komadića mramora koji izgledaju kao da su dio kamenog stupa. Drveni stup nije bio iščupan, već je otpiljen. Analizom ugljena iz sjevernog kanala (sj. 231) metodom C-14 dobiven je kalibrirani datum 670.–880. godina (sa 68-postotnom vjerojatnošću 690.–780. g.).⁶ Analizom ugljena iz zapadnog kanala (sj. 232) metodom C-14 dobiven je kalibrirani datum 670.–890. godina (sa 68-postotnom vjerojatnošću 690.–810. g.).⁷ Analizom ugljena iz jame za stup u sjevernom kanalu (sj. 254) metodom C-14 dobiven je kalibrirani datum 650.–780. godina (sa 68-postotnom vjerojatnošću 750.–760. g.).⁸ Uzorci iz kanala pokazali su se mlađima od uzoraka iz jame za stup. Dobiveni rezultati sugeriraju da je crkva sagrađena između 780. i 890. godine.

U apsidi crkve pronađen je grob, a u njemu par srebrnih lijevanih grozdolikih naušnica i par ovalnih karičica s koljencima i kuglom na dnu. One se datiraju u 9. stoljeće i svjedoče o višem društvenom statusu pokojnice.⁹ Taj grob pripada sloju grobova koji se vezuje uz vrijeme kad obje crkve, i drvena crkva i trobrodna bazilika, stoje zajedno na brijegu. Teoretski bi taj grob mogao biti i stariji od drvene crkve. Njegova pravilna orijentacija govorila bi u prilog pretpostavci da je riječ o pokopanoj kršćanki. Možda je riječ o posljednjem pokopu na groblju koji je prethodio grad-

6 Analiza je napravljena u Beta Analytic, Inc., Miami, Florida; identifikacijski broj Beta-278097, nekalibrirani datum: 1250±40 BP.

7 Analiza je napravljena u Beta Analytic, Inc., Miami, Florida; identifikacijski broj Beta-278098, nekalibrirani datum: 1240±40 BP.

8 Analiza je napravljena u Beta Analytic, Inc., Miami, Florida; identifikacijski broj Beta-278099, nekalibrirani datum: 1310±40 BP.

9 Filipec 2009, str. 113.

Sl. 5 Jama za stup, u kojoj je nađena posuda, smještena je točno između broda i apside i vjerojatno je u nju bio usađen stup koji je držao jugozapadnu stranu apside (foto K. Filipec)

njama crkava. Taj grob vrlo sliči drugim grobovima koji su svi redom ukopani u stijenu. U njima najčešće nema nikakvih nalaza. U većini grobova pokojnici su vjerojatno bili sahranjeni u ljesovima. Većina grobova tog sloja ravna se prema predromaničkoj trobrodnoj bazilici i ni jedan se, osim spomenutog, ne nalazi na prostoru drvene crkve. Cijeli taj horizont grobova datira se u 9. i 10. stoljeće.¹⁰ Nedaleko od groba djevojčice u apsidi drvene crkve nalaze se dvije prazne jame. Možda je riječ o jamama bez ikakvih nalaza, koje se mogu povezati s oltarom ili o jamama za ukop spaljenih pokojnika.

Prigodom pražnjenja jame za stup drvene crkve nađeni su ostaci keramičke posude okrenute naopačko, zajedno s ostacima pepela, gara i kostiju (sl. 5).¹¹ Jama za stup u kojoj je nađena posuda, smještena je točno između broda i apside i vjerojatno je u nju bio usađen stup koji je držao jugozapadnu stranu apside. Utvrđeni humani ostaci odraslog čovjeka u vrlo dobro izrađenoj keramičkoj posudi svjedoče da je posuda služila kao urna. Urna nije bila položena na dno

jame za stup, već nekako po njezinoj sredini. Na to je mjesto došla prije iskopa jame za drveni stup. Svuda uokolo jame za stup bilo je gara i pepela te spaljenih životinjskih kostiju. Vrlo je vjerojatno da je urna oštećena već prigodom podizanja drvene crkve, kad je stup usađen tik uz nju. U vrijeme kad je drvena crkva rušena i kad su vađeni drveni stupovi, urna je upala u jamu. Možda i neka druga jama nađena na prostoru drvene crkve pripada grobu bez urne. Dvije jame u apsidi drvene crkve možda bi mogle sugerirati da je riječ o ukopu pepela pokojnikâ bez urni izravno u jamu. No, budući da nije nađen pepeo, koji teško da se može sačuvati u kiseloj zemlji, ne možemo o tome sa sigurnošću govoriti. Kako je pokazalo istraživanje slavenskoga paljevinskog groblja u Belišću, ukop u jame bez urni češći je od ukopa u samu urnu.¹² Očito je ukapanje u urni vezano uz određeni društveni sloj. Urna iz Lobora izrađena je vrlo dobro i sigurno pripada pokojniku iz višega društvenog sloja; usudio bi se zaključiti da je riječ o nekom knezu. Prema keramičkoj posudi urna se može datirati oko godine 800. Metodom C-14 dobiven je kalibrirani datum 780.–980. godina (sa 68–postotnom vjerojatnošću 780.–900. g.).¹³ Raspon je veoma širok zbog premalo kolagena u spaljenim kostima.

Nalazak urne otvara mogućnost da je drvena crkva planski izgrađena na poganskom groblju. Kad se tom nalazu pribroji i grob djevojčice u apsidi drvene crkve, tada se ne može zaključiti drugo nego da je i sam položaj za podizanje drvene crkve vezan uz mjesto gdje se pokopavao vodeći slavenski sloj.¹⁴ Zbog njih su misionari došli na ovo mjesto i očito su imali velikog uspjeha. Oni na poganskom groblju grade crkvu i tako spajaju dva svijeta, stari poganski svijet s novim kršćanskim. Dopuštanje pokopavanja unutar crkve nije nepoznato na franačkom području. Obično je riječ o grobovima osnivača crkava i osobama s njima povezanim.¹⁵ Pokopana djevojčica pripadnica je kneževske obitelji i njezin je pokop simboličke naravi. Prema pronađenim naušnicama grob se datira u sredinu 9. stoljeća. U velikoj većini grobova koji okružuju drvenu crkvu i trobrodnu baziliku, a koji su svi ukopani u živu stijenu, nema nikakvih nalaza.

Drvena crkva u Loboru pripada crkvama kojima se analogije mogu naći na franačkom, prije svega na

¹⁰ Filipec 2007, str. 411–422.

¹¹ Filipec 2010A (u tisku).

¹² Filipec 2008A, str. 27–30.

¹³ Analiza je napravljena u Beta Analytic, Inc., Miami, Florida; identifikacijski broj Beta-278100, nekalibrirani datum: 11700±40 BP.

¹⁴ Filipec 2009, str. 117.

¹⁵ Fehring 1967, str. 179–197; Fehring 2004, str. 112–113.

bavarskom području. Spomenuta crkva iz Staubinga koju R. Christlein datira oko godine 600. vrlo je slična loborskoj.¹⁶ Slične su tlocrtom i druge crkve tzv. tipa *Staubing* po Ahrensu: Barbing–Kreuzhof, Kleinslanghelm, sve datirane prije 700. godine.¹⁷ Općenito je tip crkava sa četvrtastim prostorom i četvrtastom apsidom čest u cijeloj srednjoj Europi. Salzburg je imao veliku ulogu u pokrštanju Avara i Slavena na području nekadašnjeg Avarskog kaganata koji su Franci zauzeli koncem 8. stoljeća. Na njihovom misionarskom području poznate su drvene crkve, kako u mađarskom dijelu Panonije, tako i na području velikomoravskog kneštva.¹⁸ Jednobrodna crkva s četvrtastom apsidom tip je crkava koji je uobičajen i na tom prostoru. U Zalaszabaru–Borjúállásu nalazi se crkva koja u tlocrtu vrlo slični loborskoj samo je puno veća.¹⁹ Ona je podignuta prije uspostave mađarske države u Panoniji, dakle prije sredine 10. stoljeća. Predromanička crkva u Zalaváru–Récés-kútu, koja je po tlocrtu veoma slična loborskoj, također ima svoju drvenu prethodnicu.²⁰ Očito su se na cijelom misionarskom području odvijali slični procesi. Prvo je građena drvena crkva, a nakon nje je vrlo često na istome mjestu podignuta zidana crkva. To je bilo sigurno povezano s ekonomskim mogućnostima lokalne zajednice.

Panonski prostor između rijeka Drave i Save potpadao je pod akvilejsko misijsko područje. Pre-

16 Ahrens 2001, str. 123.

17 Ahrens 2001, str. 123–124.

18 Szőke 2002, str. 250–255; Szőke 2009, str. 405–410; Lichardus 2003, str. 109–118. s pripadajućom literaturom.

19 Ahrens katalog, str. 111–112.

20 Ahrens katalog, str. 112.

ma franačkim izvješćima iz dvadesetih godina 9. stoljeća pobunjenog kneza Ljudevita, koji vlada ovim područjem, podupirao je akvilejski patrijarh, majstorima i zidarima. Očito su između slavenskog kneza i akvilejskog patrijarha već ranije uspostavljeni dobri odnosi, koji su se morali odraziti i na širenje kršćanstva među panonskim Slavenima.²¹ Drvena crkva potječe upravo iz tog vremena i jedan je od najranijih svjedočanstava tih dobrih veza. Zašto franački misionari dolaze upravo na to mjesto? Vjerojatno zbog toga što je ono bilo središte ovdašnje slavenske zajednice i sjedište njihova kneza. Misionari biraju upravo takva mjesta i za to ima puno primjera iz slavenskog svijeta. Očito im je prvi cilj pokrštanje vodećeg sloja, a onda i drugih Slavena. Lobor i pozicija oko Majke Božje Gorske najstarije je poznato misionarsko središte u sjevernoj Hrvatskoj. Uz drvenu crkvu koju nesumnjivo treba datirati na sam početak 9. stoljeća valja očekivati i benediktinski samostan. Kristijanizacija sjeverne Hrvatske uspjela je i nije bila okrnjena u vrijeme mađarske seobe, budući da je ovaj dio Braslavova kneštva nesumnjivo spojen s hrvatskom državom. O tome svjedoči nova zgrada koja je podignuta pokraj drvene crkve. Drvena crkva nije srušena odmah nakon podizanja trobrodne bazilike, već su trobrodna bazilika i drvena crkva zasigurno sve do sredine 10. stoljeća stajale jedna pokraj druge. Dva srebrna denara ugarskog kralja Stjepana I. prvi put pronađena na nekom sjevernohrvatskom lokalitetu možda govore o vremenu njezina rušenja. Nađeni su u šuti između kasnosrednjovjekovnih grobova koji se nalaze u sloju iznad drvene crkve.

21 Filipec 2010, str. 52–56.

LITERATURA

Ahrens 2001

C. Ahrens, *Die frühen Holzkirchen Europas*, Stuttgart 2001.

Ahrens 2001 Katalog

C. Ahrens, *Die frühen Holzkirchen Europas*, Stuttgart 2001.

Fehring 2004

G. P. Fehring, *Arheologija srednjeg vijeka*, Zagreb 2004.

Fehring 1967

G. P. Fehring, *Die Stellung des frühmittelalterlichen Holzkirchenbaus in der Architekturgeschichte*. Jahrbuch RGZM 14, 1967 (1970), 179–197.

Filipec 2002

K. Filipec, *Lobor Majka Božja Gorska*, Gornja Stubica 2002.

Filipec 2008

K. Filipec, *Arheološko–povijesni vodič po svetištu Majke Božje Gorske u Loboru*, Zagreb 2008.

Filipec 2008A

K. Filipec, *Rani Slaveni u Belišću*, Zbornik 3, Belišće 2008, 27–30.

Filipec 2008B

K. Filipec, *Arheološka nalazišta i nalazi na području grada Zlatara*, Hrvatsko Zagorje 1–2, Krapina 2008, 7–10.

Filipec 2009

K. Filipec, *Problem kronologije grobalja 9. i 10. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj*, Starohrvatska prosvjeta, S. III, 36, Split 2009, 113–124.

Filipec 2010

K. Filipec, *Kratak nacrt kristijanizacije hrvatskog dijela Panonije u ranom srednjem vijeku*, Sakralna kulturna baština, Zagreb 2010, 52–56.

Filipec 2010A

K. Filipec, *Slavenski paljevinski grob iz Lobora*, *Archaeologia Adriatica* 2010. (u tisku).

Lichardus 2003

J. Lichardus, *Grundriss einer altslawischen Holzkirche von Modrá*, *Slovenská archeologia*, LI–I, Nitra 2003, 109–118.

Sage 1988

W. Sage, *Kirchbau, 1. Zu Typen und Bauweise, Die Bajuwaren – Von Severin bis Tassilo 488–788*, Rosenheim–Mattsee 1988, 293–299.

Sós 1963

Á. Cs. Sós, *Die Ausgrabungen Geza Fehers in Zalavar*, Budimpešta 1963.

Szöke 2002

B. M. Szöke, *Christliche Denkmäler in Pannonien aus der Karolingerzeit*, *Zalai Múzeum* 11, 2002, 247–266.

Szöke 2009

B. M. Szöke, *Karolingische Kirchenorganisation in Pannonien, Glaube, Kult und Herrschaft, Phänomene des Religiösen*, Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte, Band 12, Bonn 2009, 395–416.

Die Holzkirche in Lobar – die älteste fränkische Missionarskirche in Nordkroatien

Schlüsselwörter: Slawen, Christianisierung, Nordkroatien, Holzkirche

58 |

Die spätantike Festung und Siedlung in Lobar, zur Mutter Gottes von Gora, befindet sich etwa 60 km nördlich von Zagreb. Anhand einer Aschenanalyse vom Boden des frühchristlichen Baptisteriums und der C-14 Methode erhielt man das kalibrierte Datum 410–580, welches in etwa der Zeit entspricht in der die Slawen–Awaren die Festung eroberten. Die Slawen setzten die spätantike Festung bis spätestens Mitte des 8. Jahrhunderts erneut in Funktion. Bei Ausgrabungen im Jahre 2003 entdeckte man ein Bauwerk, welches im Grundriss die Merkmale einer einschiffigen Kirche mit einer schmalen rechtwinkligen Apsis aufweist. Die Kirche befand sich südlich der Ruine einer altkroatischen Kirche an der Stelle eines slawischen heidnischen Gräberfeldes und hatte eine genaue Orientierung. Die Holzkirche war einschiffig und hatte eine rechtwinklige Apsis und eine Vorhalle an der Frontfassade. Die Länge des Kirchenschiffes betrug mit der Apsis circa 11 m, die Breite etwa 6 m. Die Länge ist schwer zu berechnen, da der Kanal der Apsis ziemlich breit ist. Vor dem Gebäude fand man in etwa ein Meter Entfernung eine weitere Säulengrube, welche auf die Existenz einer Vorhalle vor dem Eingang hindeutet. Lediglich Säulenlöcher oder Gräben in denen Holzpfiler senkrecht gesetzt waren blieben von der Holzkirche erhalten. In den Gräben entdeckte man kleinere Holzreste, Überreste von Pfeilern und Planken. Im regelmäßigen Abstand von etwa 40 bis 50 cm befand sich ein viereckiger Pfeiler. Dies deutet auf die Tatsache, dass die Kirche eine Holzkonstruktion hatte, die aus senkrecht gesetzten viereckigen Pfeilern zusammengesetzt war. Die Größe der Säulenlöcher reicht von 20 x 15 cm bis hin zu 30 x 30 cm, mit Tiefen von 70 bis 100 cm. Die Seiten waren wahrscheinlich aus Reisig geflochten und mit Mörtel ausgeputzt. Da bei den Ausgrabungen keine Überreste von Mörtel gefunden wurden, bleibt dies vorläufig nur eine Annahme. Im Kircheninneren wurden Teile des Fußbodens entdeckt, der teilweise aus Lehm mit Schutt bestand, aber auch teilweise einen Felsuntergrund hatte. Unterhalb des festgetretenen Fußbodens, an der tiefer liegenden Südseite, befanden sich angelegte Felsplatten aus Mergelstein. Mehrere Säulenlöcher wurden im In-

neren entdeckt. Zwei Pfeilergruben, eine vollkommen erhaltene und die Reste einer weiteren, entdeckte man etwa einen Meter von der Apsis in Richtung Kirchenschiff entfernt. Diese Gruben, die man vielleicht mit den Überresten der Altarschranke in Verbindung setzen kann, wurden an der nördlichen höher gelegenen Seite, jedoch nicht auf der tiefer gelegenen Südseite, festgestellt. Die zur Analyse eingereichte Ascheprobe ergab, dass die Kirche zwischen 780 und 890 erbaut wurde. In der Kirchenapsis wurde ein Grab ausgehoben, welches ein Paar gegossene traubenförmige Silberohrringe und ein Paar ovale Ringlein mit knieförmigen Verdickungen und einer Kugel im unteren Teil beinhaltete. Die Funde werden ins 9. Jahrhundert datiert und zeugen von einem höheren gesellschaftlichen Status des Verstorbenen. Bei der Freiräumung einer Pfeilergrube im Inneren der Holzkirche wurden, zwischen Kirchenschiff und Apsis, die Überreste von einem Keramikgefäß entdeckt, das umgekehrt im Boden lag und mit Resten von Asche, Ruß und Knochen gefüllt war. Dieses Gefäß musste, chronologisch gesehen, bereits vor Aushebung der Gruben für die Holzpfiler an diese Stelle gebracht worden sein. Die menschlichen Überreste eines Erwachsenen, die in einem hochwertig verarbeiteten Keramikgefäß entdeckt wurden, deuten auf dessen Verwendungszweck als Urne hin. Die Urne wiederum lag nicht am Boden der Pfeilergrube, sondern etwa in deren halber Tiefe. Den fränkischen Berichten aus den zwanziger Jahren des 9. Jahrhunderts nach unterstützte der Patriarch von Aquileia den aufständischen und diese Gegend regierenden Fürst Ljudevit mit Meistern und Mauern. Offensichtlich hatten der slawische Fürst und der Patriarch von Aquileia bereits zuvor eine gute Beziehung zueinander entwickelt, welche sich in der Ausbreitung des Christentums auch unter den Slawen aus Pannonien widerspiegeln musste. Die Holzkirche stammt aus dieser Zeit und ist somit eines der frühesten Zeugnisse dieser guten Beziehungen. Missionare kamen an diesen Ort, weil es das Zentrum der dortigen slawischen Gemeinschaft war. Die Holzkirche muss demzufolge an den unmittelbaren Anfang des 9. Jahrhunderts datiert werden. Sie wurde nicht um-

gehend nach der Errichtung der dreischiffigen Basilika niedergerissen, sondern stand mit Sicherheit bis Mitte des 10. Jahrhunderts neben ihr. Zwei Silberde-

nare des ungarischen Königs Stephan I, die erstmalig in einer nordkroatischen Lokalität gefunden wurden, sprechen möglicherweise von der Zeit ihres Abrisses.